

Az Unitáriusok I. Egyetemes Találkozóját hagyományteremtő szándékkal szerveztük meg, s hisszük, hogy amíg unitáriusok élnek Erdélyben és a világ más részein, addig Székelyudvarhelyen, a Szejkén minden év augusztusának második vasárnapján összegyűlnek, hogy hálát adjanak Istennek a megtartásért, és áldását kérjék életükre.

SIMÉN DOMOKOS

A HOMORÓDFÜRDŐI UNITÁRIUS BÚCSÚ

1999. augusztus 14-én unitárius világtalálkozó volt a székelyudvarhelyi Szejkén, Orbán Balázs kapuinál. Ez a világtalálkozó a valamikori homoródfürdői, úgynevezett „Unitárius búcsúnak” újraélesztett, kiszélesített, egyetemes unitárius világtalálkozóknak a kezdetét ígéri. A helye, a formája, a megszervezése, a lefolyása és a jellege az Orbán Balázs emlékében és szellemében is mássabb.

Jelen írásom célja az, hogy emlékezzünk meg a megszüntetett homoródfürdői néhai búcsúnkra, hogy unitárius emlékeink közül ne kallódjon el.

Orbán Balázs katolikus mintára képzelte és írta meg ennek az emléket, melyet az irodalom és a hagyomány mindig unitárius búcsúnak nevezett¹. Így ír róla: „Homoródfürdő három patak összefolyásánál fekszik, csaknem a Hargita alatt/ a Székelyudvarhely Csíkszeredával összekötő 19. század elején készített országút mellett².” A sok kereszt a katolikus vidéket jelzi. Ásványos és gyógyító forrásai a helységet átszelő Homoród bal partján vannak. A 18. század leglátogatottabb fürdője volt. A forrásokat *régtől fogva csodatevő hatásúak*nak tartották (az aláhúzás a szerzőtől). Lázár János nevű örmény 1765-ben gyógyulása emlékére Szent János tiszteletére építtette a ma is álló kápolnát, hol népes katolikus búcsúk is tartatnak. Homoródfürdő legérdekesebb korszaka aug. 16-a. Ekkor tartatik itt a ZSENGÉRE (kiemelés tőlem) nevű nagyszerű unitárius búcsú. Ugyanis a Homoród-vidéki unitárius falukban, az *újsütetből vett úrvacsora után* (?) áhítatos zsoldárokat zengve (?) faluként felsereglenek ide néhány napig (?), esznek, isznak, vigadnak (?). Ilyenkor a csendes völgy megnépesül, a bérccek kedélyesen visszhangozzák a mulatozók örömját, főként estve, a felgyújtott nagy tüzek körül csoportosult tömegek által élénkített völgyecskének varázsszerű kinézése van.³

A néprajzos irodalom az Orbán Balázs tudósítására alapoz:

Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos így írt a homoródfürdői unitárius búcsúról: „...emlékezzünk meg a protestánsok búcsúiról is, mert ilyenek is vannak. Rendesen valami nevezetes helyi történelmi esemény színhelyén tartott kirándulásos népünnepséget értenek rajta, amilyen pl. a debreceniek nagyerdei vendégeskedése annak emlékére, hogy leányaikat itt mentették meg a váradi basa janicsárjaitól. Hasonló emlékszokás (?) a homoródvidéki unitárius búcsú: aug. 16-án az újkenyérből vett úrvacsora után (?) zsoldárokat énekelve, faluként a Zsengérc (!) nevű bércce vonulnak, s itt néhány napig

esznek, isznak, vigadnak. Az ilyenek közül egyik-másik a mondai magyarázat ellenére egykori katolikus búcsúk maradványa.”⁴

Bárh János is hasonló véleményen van a Szendreyekkel. A magyar néprajzi irodalomban - írta - különlegességgként emlegetik a protestáns búcsúkat. Jellemző adatként a debreceni civisek nagyerdei kálvinista búcsúját és a homoródi unitárius búcsút szokás felsorakoztatni. Valószínű, hogy ezeknek a sokadalmaknak csak a neve búcsú. Bár az unitáriusok áhítatos zsoltárokat zengedezve vonultak aug. 16-án az újsütetű úrvacsora után (?) a homoródi fürdő tájékára, úgy látszik, hogy több napos összejövetelük a földi örömök és zajos vigasságok jegyében telt el (!). Kétségtelen azonban, hogy az unitáriusok homoródi búcsúja valamiféle búcsúszerű, középkori katolikus vallási ünnepség emlékét őrzi (kiemelve a szerzőtől).⁵

Az előbbi tudósítások és vélemények arról győznek meg, hogy szükség magunkat ismertetni annyi téves felfogás és vélemény miatt, amit terjesztett az „ismeretlenség” rólunk.

A fenti „tudományos” ismertetések és vélemények unitárius-idegenek és szerzőik így írtak a homoródfürdői búcsúról. Nem csodálkozom, mert egyikük sem vett részt azon soha.

A búcsú kérdésének témáját az igazságnak legmegközelítőbbnek a Jánosfalvi Sándor István tudósítását tartom. Ő 1841 táján a szomszédfaluban, Homoródkarácsonfalván unitárius lelkész. Ismertetve a két Homoród vidékét a következőket írta Homoródkeményfalva ismertetésénél: „Keményfalván felül...a kevés néptől járatott úton ér az ember, mintegy órányira a fenyvessé vált erdőkön...fel éppen a fejben, csaknem a Hargita alatt lévő homoródi borvízhez, hová nem csak más idegenek mennek fel nyaranként az országnak minden részéből, hanem különösen az abásfalviak és keményfalviak, s csaknem mindnyájan egyszerre.... a *nyári takarodás* (kiemelés a szerzőtől) után egy vasárnapra, mikor ott szép érzésű papjaik vannak azokkal együtt, s ott isteni tiszteletet tartván estig vigalommal s azzal a hűvös s néha holdvilágos csendes estvén hasonló édes társalgások, éneklések és vigaszágok közt haza eregélnek honn hagyott öregeikhez”.⁶

Kelemen Imre volt oklándi lelkész-esperes is megemlékezik a homoródfürdői búcsúról a Kalauz című kéziratot munkában, a keményfalvi fejezetnél. Azt írta, hogy „Ez egyházközség, ill. a tagjai kezdték el azt sokáig gyakorolt, sokat emlegetett homoródfürdői unitárius búcsút (?), melyre messze vidékről is eljöttek... Az úgy kezdődött, hogy aratás után, elején 2–3 család összefogott és szekerre ülve felmentek a borvízre s ott a hazulról vitt étel és ital mellett egy kellemes napot töltöttek el. Ezt mind többen kezdték gyakorolni. A végén csak az öregek maradtak otthon. S amikor a pap sérelmezte, hogy aratás befejezése után senki sincs a templomban, akkor a hívek azt mondták, hogy jöjjön a pap is velük, s ott tartson *hálaadó istentiszteletet* (kiemelés a szerzőtől). Attól kezdve ez így ment. Aztán a dolgot az esperes vette kezébe. Minden esztendőben augusztus 3. vasárnapján a vidék több ezer unitáriusa ment az unitárius búcsúra az *aratási ünnepre* (?) (kiemelés a szerzőtől), ahol istentiszteletet tartottak, s délután műsoros ünnepély is volt (az utolsó időkben). Aztán több falu vitte a maga zenészeit és 10–20 helyen táncoltak, s még

annyi helyen daloltak úgy, hogy csengett az erdő bele. Aztán ennek is vége lett az új világ kezdetekor. Talán az utolsó unitárius búcsú 1943-ban volt” (?). A Medesér fejezetnél Kelemen a mellette tartott összejövetelről így emlékszik meg: „Olyanforma volt ez is, mint a homoródfürdői unitárius búcsú, vagy *őszi hála ünnep* (kiemelés a szerzőtől), mely aug. harmadik vasárnapján volt.”⁷

↳ Rég gyűjtöm a homoródfürdői búcsúval kapcsolatos népi szokásokat, hagyományokat, eseményeket, melyeket a Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiuma Néprajzi szekcióján felolvastam, de amelyek most nem tartoznak e tanulmányhoz.

A fent idézett forrásokkal kapcsolatban a következő megjegyzéseim vannak: Azt köztudottan homoródfürdői unitárius búcsúnak nevezték, de a róla írók nevezték: zsenge, az újsütetből vett úrvacsora utáni búcsúnak, nyári takarodás utáninak, aratási ünnepnek, vagy Medesérnél őszi hála ünnep őszejövetelének-búcsújának.

A búcsú eredetére, kezdetére nézve nincsen semmilyen pontos adatunk. A róla megemlékezők írásaiból kiemelem a következő fontosnak vélt megállapításokat és véleményeket:

„Ember emlékezet óta meg volt”. „Egykori katolikus búcsúk maradványa”, „Kétségtelen azonban, hogy az unitáriusok homoródi búcsúja valami féle búcsúszerű középkori katolikus vallási ünnepség emlékét őrzi.” Időzítése nagyjából a Szent István-napjához közel eső vasárnapra van téve. „Valamilyen történelmi megemlékezéshez kötődik”. „A forrásokat régtől fogva csodatevő hatásúaknak tartották.” Véleményem szerint a vélekedésekben és megállapításokban kell legyen valamilyen valóságnak, igazságnak, mely a régmúltba nyúlik vissza, az idő és a vallásváltoztatás homályába vész el.

Egyetlen magyarázatát tartom lehetségesnek a homoródfürdői unitárius búcsúnak, azt, hogy a pogány korból ered, a források melletti áldozások idejére nyúlik vissza, gyógyító-csodatevő erejénél fogva, amit a kereszténység felvétele után a középkorban búcsújáró helyé szenteltek, mert a nép ragaszkodott a hagyományokhoz. Ezt látszik bizonyítani az, hogy Szent István napjához kötődik; hogy nem csak az unitáriusok mentek akkor oda, hanem a környék katolikus és református lakói is; hogy a gyógyító borvízforrásokból mindenki ivott és vitt is haza és amíg a mostani országút meg nem épült, eléggé rejtett helyen volt. Abásfalva és Keményfalva unitárius lakossága miatt nevezték unitárius búcsúnak, pedig a Kis-Oláh falu határához tartozott a terület. A források, kövek, fák melletti áldozást az Árpád-kori, de különösen a Szent László dekrétum szigorúan tiltotta. Hiábavaló volt a szigorú tiltás, mert a pogány kor hagyománya öröklődött a keresztény hitvilágba is, és a tiltások ellenére a „rejtett” helyekre „búcsú” címen összegyűltek az ahhoz a környékhez tartozó emberek, még a reformáció után is. Solymosi Sándor megállapítja, hogy mikor a mitikus elemek valamely fejlettebb vallás felvételekor hitbeli komoly jelentésüket elvesztik...csupán, mint emlékröcsök maradnak a hagyományban, de nem mind tűnnek el.⁸

Felmerül a kérdés, hogy a pogánykor gyógyító forrásainak hagyománya, mint búcsújáró hely, a reformációkor nem törlődött-e el?

A történelmi tények azt bizonyítják, hogy nem. Bizonyításként Erdővidékének történetéből idézek, mely vidék protestánsnak van elkönyvelve a köztudatban, elenyésző katolikus lakossággal. Megemlítem az Olasztelek mellett lévő „Vérárka fejének” nevezett római tábor helyén lévő forrás mellé való búcsújárást-zarándoklást, mint az ősoktól örökölt szokását a vidék lakosságának, hová rendszeresen ellátogatott a vidék népessége. József császár a búcsún történt verekedések miatt rendelettel szüntette meg ezt a protestánsnak (is) nevezhető búcsút.⁹ A Tortoma hegy Dél felőli oldalán van a gyógyító „Fejmosó kút”, hová szintén az erdővidéki nép szokott összegyűlni 1817 körül, mikor az itteni gyakori verekedések miatt az idevaló búcsújárást államilag be nem tiltották. Megjegyezni kívánom, hogy a forrás közelében lévő üregeket pogány áldozóhelyként tisztelte a nép. Az 1867-ben végzett forrás körüli ásatásokkor nagy kőlappal fedett pogánykori sírokat tártak fel.¹⁰ Hasonló búcsújáró hely lehetett - a pogány korból - a homoródfürdői gyógyító borvízforrások is.

Írások nincsenek róla, de a hagyomány megőrzésének „időszámítását” Solymosi érdekesen szemlélteti¹¹. E szerint egy gyermek a nagyszülőktől hallottakat unokájának adja át, és mint egyetlen átadó 120–150 évnyi időtartamot örökít át tovább. A többi átadásnál, csak felényi időt számítva, négy átszármaztató az elsóvel együtt 400 esztendőt hidal át. Tizenkét egymás utáni leszármazó emlékében tart szóbeli továbbadással 1000 éves hagyományt, mely a közvetlen családban, ha meg is szakadhat, de a faluközösségben tovább él. Így élhetett századokban át a homoródfürdői gyógyító források melletti pogány áldozatok hagyománya-emléke búcsú formájában az unitárius vallásnak megfelelő formában és tartalomban. Megjegyezni kívánom, hogy Homoródfürdőn van külön katolikus búcsú, és más időben, hová a vidék unitárius lakossága nem megy el, ellenben a Szent István nap körüli unitárius búcsúra felekezeti különbség nélkül a vidék lakossága elment. Ez a tény is ősi közös hagyományt sejtet. Csak megemlítem a csíksomlyói búcsút, mely a Kárpátokon innen és túli katolikus lakosságot gyűjtötte össze a régimúlt időben, és amelynek eredetét a Somlyó hegyén tartott „Napkultusz” maradványának tartják egyesek.

Elgondolkoztató az, hogy az egymás mellett lévő katolikus és unitárius falvak népe külön zárt egységet alkotott a reformáció óta, a vallás egy „előjövő” választóvonal volt köztük. Akkor mivel magyarázhatjuk meg azt, hogy a katolikus falu területén, kaszálóján, erdőjén az unitáriusok századok óta „búcsút” tartanak? Elképzelni is nehéz, hogy mikor egy kaszavágásnyiért is öltre mentek az emberek, akkor egy egész napig, ne adj Isten, 3–4 napig mindent letapodjanak a búcsúsok, kárt téve a fűbe-fában. Valamennyi magyarázata ennek is kell legyen, ami a vallásos jelleg mellé társul. Úgy gondolom, hogy a Jánosfalvi Sándor István könyvében Keményfalva fejezetnél valamilyen elfogadható magyarázatot találhatunk, mely a kölcsönösség elvével feloldható. Keményfalva határában egy vízmosásos 5-6 öl mélységű helyen a tömör só bányászható volt. A keményfalviak „némi előzetes kedvezéssel az oláhfalviakat beleszabadították”¹² írja könyvében, hogy sőt bányásszanak. Lehetségesnek tartom a falvak közti szóbeli megegyezést ebben a kérdésben., még az ősi időkből.

A búcsúra minden faluból úgy indultak, hogy a de.-i istentiszteletre felérjenek Homoródfürdőre, elhelyezkedjenek szekeresről. Az istentiszteletet végző-

ket - lelkész- és énekevezér -, Kelemen Imre szerint, az esperes jelölte ki. A szabadtéri istentisztelet, mikor én is jelen voltam, a Homoród jobb partján lévő villa tornácából, a mostani híd mellett volt vezetve, a nép körbe vette patakon innen és túl a villát. Utána mindenki ment a szekéréhez, koma, sógor, rokon, katonacimbora, ismerős, megkeresték egymást a pálinkás üveggel és megisztították még az ismeretleneket is. Az ebédnél az asztal a gyepre terített pokróc volt. Közben szólt a zene, a fiatalok táncoltak, mások énekkel toldották meg a jókedvet. A kirakodó vásár élénk volt. A borvíznél sorba álltak korsókkal és üvegekkel, főleg az asszonyok. Néha összefutottak, főleg a táncolók, hogy elválasszák az összeakaszkodókat, míg a bicska előkerült volna azelőtt. A verekedések nem vallási jellegűek voltak, hanem leggyakrabban a lányok miatt. Azért megesett, hogy egy-egy szekérdereknyi sebesültet vittek a kötözőbe az orvoshoz. Mint érdekességet megemlítem, hogy a gyepesi Benedek Ágoston ny. lelkész és Benedek Gyula néhai tanár apjának itt verték ki egy verekedés alkalmával a szemét. Id. Jakab Ferenc a volt homoródszentmártoni Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet elnöke volt 1934-ben, mikor a falu lakóival román templomot építettek. A román őrmester külön táncot „szervezett” a homoródfürdői búcsúra. Az „új román” legényekkel együtt behívatta a falu és a hozzátartozó faluk legényeit, és megparancsolta, hogy az általa küldött zenészek „muzsikájára” táncoljanak csak. Akkor, mondja Ferenc bácsi, három zenekar volt még ezen kívül. A búcsú alkalmával senki sem ment az őrmester „fogadta” zenészekhez táncolni. Hétfőn és kedden sorra és egyenként hívatta az őrmester az őrre a legényeket és a „szokásos módszerrel” vett elégtételt rajtuk az engedetlenségért.

A visszaemlékezők szerint a búcsú napján soha sem esett az eső.

A csősztáncot a hagyomány szerint ott járták el a lókodiak. Lőversenyre is emlékeznek.

A résztvevők számára vonatkozóan eltérőek a vélemények: 500–600, 1 500, 5 000, 10 000 létszámról beszélnek. A közvélemény az, hogy több ezren voltak, „alig fértek, annyian voltak” vallották. Párválasztásra is alkalmas volt a búcsú.

Délután mindenki haza indult. A szűk völgyben volt „fogathajtás”, tengelyakasztás és falunként a hazaértektől a búcsúzkodás.

Az utolsó istentisztelettel tartott vallásos jellegű búcsú 1943-ban volt, Kelemen Imre szerint. A háború után is 1947-ig összegyűltek még, főleg a fiatalok a szokott vasárnapon, táncoltak, mulattak, de istentiszteletre nem emlékeznek¹³.

1999-nek kellett eljőnnie, hogy ezt a régi hagyományt, ha más keretek és formában, máshol, Orbán Balázs kapuinál újra megszervezhesse az unitárius egyház a székelyudvarhelyi egyes számú egyházközség jóvoltából és szervezésében – világtalálkozóvá. Reméljük, hogy a régi hagyomány új formában unitárius hagyománnyá fog válni, de megőrzi a százados hagyományait is, melyből kinőtt az új hajtása.

Jegyzetek

¹ Orbán Balázs: Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi, népismereti szempontból. I.71. Továbbá: O. B.

² Saját jegyzetem, mely szerint a régi országút melletti dombon ősvár maradványai vannak.

³ Az O. B. leírásához az aláhúzott kiemelések és zárójeles toldások a szerzótől vannak.

⁴ Magyarság Néprajza. Budapest. 1943. IV. 249. A zárójeles betoldások a szerzótől.

⁵ Magyar Néprajz. Budapest. 1990. VII. 377–378. Népi vallásosság. A katolikus magyarság vallásos életének néprajza. Írta: Bárth János. A kiemelések és a zárójeles betoldások a szerzótől.

⁶ Jánosfalvi Sándor István: Székelyhoni utazás a két Homoród mellett. Erdélyi ritkaságok. Szerkeszti dr. Jancsó Elemér. Minerva Kiadó. 1843. Kolozsvár. I. 36. Tovább: J. Sándor I.

⁷ Kelemen Imre: A mi unitárius egyházunk, kalauz, vagy az unitárius föld leírása. Marosvásárhely. Kézirat a család tulajdonában.

⁸ Magyarság Néprajza, Budapest. III. 14.

⁹ O. B. I. 220.

¹⁰ O. B. I. 222.

¹¹ Magyarság Néprajza Budapest, III. 12.

¹² J. Sándor I. I. 37.

¹³ Rácz József Csíkszeredában lakó ny. tanár-igazgató 1947-ben a cséplési ellenőri fizetéséből előlegezte meg, a pénzbevéltást követő pénztelenség miatt, a csekefalvi ifjúság számára egy teherautó fuvardíját, mellyel a csekefalvi ifjak a homoródfürdői búcsúra mentek. Nevezett afia istentiszteletre nem emlékszik. Úgy vélem, hogy ez az 1947-es év volt az utolsó alkalom, amikor utoljára, ha nem is unitárius búcsú, de a hagyománynak megfelelő összejövetel volt a homoródfürdői borvízforrásoknál.

PAP MÁRIA

BESZÉLGETÉS LEONARD SMITH-SZEL, A MANCHESTERI UNITÁRIUS KOLLÉGIUM PRINCIPÁLISÁVAL

- Hogyan jött létre a Sharpe-ösztöndíj? Kérem ismertesse röviden a történetét!

A Sharpe-ösztöndíj egy alapítvány, melyet Miss Emily Sharpe, egy híres egyiptológus lánya tett itt Manchesterben, a teológián és a Channing Lányiskolában erdélyi diákok részére.

Az oxfordi Manchester-College-be már az 1880-as évektől érkeztek diákok Erdélyből, és volt két diák, akik az Unitarian College-be jöttek még 1911 előtt, vagyis az ösztöndíj megalapítása előtt. Az ösztöndíj az első világháború előtt indult be, de az első diák a háborús helyzetre való tekintettel csak 1921-ben érkezett. Úgy tudom, hogy Lőrinczi Dénesről van szó, aki akkor látogatott ide, mikor az édesapám volt a kollégiumban a szenior. Abban az időben az